

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ
ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 23

Рівне – 2012

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.
Випуск 23. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет,
2012. – 690 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, к.і.н., професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, к.і.н., професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, д.і.н., професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, к.і.н., доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, д.і.н., професор (м. Острог); **Киридон Алла Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Київ); **Степанков Валерій Степанович**, д.і.н., професор (м. Кам'янець-Подільський); **Стоколос Надія Георгіївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Фісанов Володимир Петрович**, д.і.н., професор (м. Чернівці); **Чухліб Тарас Васильович**, д.і.н. (м. Київ); **Швецова-Водка Галина Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Шугасва Людмила Михайлівна**, д.ф.н., професор (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 24 травня 2012 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12, РДГУ

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2012

43. Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого в працях вітчизняних науковців (1918 р. – 10-ті роки ХХІ століття) / Н.Г.Солонська // Зб. наук. пр. Ін-т історії України НАН України. – 2005.
44. Солонська Н. Давньоруська бібліотека як поліфункціональна система та як утворення в системі культури Київської Русі / Н.Г. Солонська // Культура народів Причорномор'я. - 2005. - № 60, Т.1. - С. 9-19.
45. Солонська Н. Книжна культура Київської Русі та Бібліотека Ярослава Мудрого в контексті наукових поглядів Михайла Грушевського (на матеріалах фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського) / Н.Г. Солонська // Культура народів Причорномор'я. - 2007. - № 100, Т. 2. - С. 37-44. - Бібліогр.: 70 назв. - укр.
46. Творогов О. Древнерусские хронографы / О.В.Творогов. - Л., 1975.
47. Творогов О. Древнерусские акты сборники XII - XIV вв. / О.В.Творогов // ТОДРЛ. - 1988. - С641. С. 197 - 214.
48. Толочко П. Древняя Русь: Очерки социально-политической истории / П.П.Толочко. - К., 1987.
49. Толочко П. Київська Русь / П.П.Толочко. – К.: Абрис, 1996.
50. Толочко П. Историчні портрети: Із історії давньоруської європейської політики Х-ХІІІ ст. / П.П.Толочко. – К.: Наукова думка, 1990.
51. Толочко П. Бібліотека Ярослава Мудрого / П.П.Толочко // Від Русі до України. - К., 1997. - С. 100-106.
52. Толочко П. Тайна библиотеки Ярослава Мудрого / П.П.Толочко // Наука и жизнь. - 1975. - № 1. - С. 70-71.
53. Толочко П. Ярослав Мудрый / П.П.Толочко. - К.: Альтернатива, 2002. - 270 с.
54. Щапов Я. Государство и церковь Древней Руси Х-ХІІІ вв. / Я.Н.Щапов - Москва, 1989. - С. 139.

УДК2-584:271.2

Л.М. Шугасва

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ХРИСТІЯНСТВА ЯК СКЛАДНОЇ КОНФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРАВОСЛАВНОГО КОРЕНЯ

У статті проаналізовано суперечливі аспекти досвіду духовного християнства.

Ключові слова: християнство, духовність, православ'я.

В статье проанализированы противоречивые аспекты опыта духовного христианства.

Ключевые слова: христианство, духовность, православие.

The contradictory aspects of experience of spiritual christianity are analysed in the article.

Keywords: christianity, spirituality, Orthodoxy.

Історія розколу Російської Православної церкви, який відбувся в середині ХVІІ ст. ґрунтовно досліджена істориками церкви, і немає

необхідності відтворювати її в деталях. Звернемо лише увагу на деякі обставини, які є особливо важливими у контексті даної статті. Уявлення про особливу роль Москви у розвитку і функціонуванні християнства в його східному візантійсько-болгаро-російському варіанті після падіння Візантії породило амбітні теократичні ідеї не лише у Никона. Після усунення Никона ініціатива перейшла до царя Олексія Михайловича, його близького оточення і єпископату. Офіційно висувалась ідея створення єдиного східного православ'я на чолі з Московією. Вона повинна була бути реалізованою приведенням російського православ'я у відповідність до новогрецьких церковних і церковно-побутових традицій. Російське традиційне православ'я трактувалось як застаріле. Церковні нововведення з орієнтацією на новогрецькі обряди і традиції були сприйняті як новообрядство, яке поєднувалось з правкою головних церковних книг і літургійних текстів. Правка здійснювалась при Московському Печатному дворі в досить своєрідних умовах – при активній участі новогрецьких богословів, які недостатньо володіли традиційною слов'яно-церковною російською мовою. У правці відчутним був вплив слов'янських і новогрецьких книг, які друкувались у Венеції, а також української книжності[2,с.131-134].

Як показали дослідження істориків старообрядництва (М. Ф.Каптерев, П.С.Смірнов та ін.) [7,46 С.], розкол у російському православ'ї значною мірою був спровокований необдуманими і поспішними діями Никона і його оточення.

Конфлікт між прихильниками і противниками церковної реформи призвів до церковного розколу,ослабив церкву і сприяв її підкоренню світській владі. У той же час процес підкорення церкви державі свідчив і про глибоку кризу в самій Православній церкві.

Розкол призвів до розриву з церквою значної кількості віруючих. Окрім старообрядницьких течій, таких як попівці, поморці /новопоморці/, старопоморці, феодосіяни, пилипівці, бігуни-самохрещенці, нетовщина або Спасова згода, які вели свій початок від розколу Православної церкви у середині XVII ст., зародився й інший релігійний рух – христовщина. Обрядовий ідеологічні аспекти, характерні для старообрядців, не відігравали ролі для христовів, яких згодом почали називати хлистами.

Переважна більшість віруючих не поривала з церквою, але у віддалених селах офіційне православ'я нерідко набувало місцевого колориту. Протягом всього XIX ст. церковні ієрархи нарікали на те, що народ тлумачить догмати невірно[3, Арк. 6]. Майже всі селяни розуміли, звичайно, різницю між невинними відхиленнями від канонів і свідомою відмовою від них. Але як тільки владу церкви протиставляли істинній вірі, розпочинався розкол. Виникли і розгалужувались релігійні течії і спільноти. Далеко не всі нові спільноти походили від старообрядництва, хоча більшість з них теж відрізнялись тверезим способом життя,

працелюбством і діловитістю. Закон об'єднував їх їх старообрядцями як розкольників, але так звані сектанти представляли собою досить широкий спектр релігійних практик і переконань.

Термін «сектант» був тенденційним, але вдалим, тому що релігійні дисиденти не визнавали авторитету існуючої церковної влади. В цьому і полягає суть проблеми. Учасники новостворених релігійних спільнот змінювали на самі різні лади фундаментальні положення православної віри. В опублікованому у 1915 р. довіднику для духовенства значились двадцять вісім конкретних сект і ще сім – порівняно розмитих. Богослови розділили всі ці вчення на раціоналістів і містиків. Перша категорія включала різні варіанти баптизму, толстовців, духоборів, жидівствуючих, скакунів і шалапутів, авентистів Сьомого Дня. До містиків зараховували «голубчиків», «сірих голубів» і «білих голубів», відомих також як хлисти і скопці[1, 615 С.].

Ми вважаємо, що старообрядницький розкол у Православній церкві не лише став причиною її поділу на «старовірів» і «нововірів», а й стимулював утворення, так званого духовного християнства. Сутність духовного християнства полягала не стільки у новому вияві релігійного світогляду, як у релігійній практиці, яка не була пов'язана з офіційною церковністю і не обмежувалася традиційними межами православної догматики, а протистояла, з одного боку, офіційному православію, а з іншого – імперській державі, виразником якої воно було.

Наші наукові розвідки привели до думки, що христовщина сформувалась на російському ґрунті, а в Україні була привнесена. Саме з виникненням христовщини починається формування релігійних спільнот православного кореня, саме вона дала початок духовному християнству-скопцям, духоборам, молоканам. Термін «духовне християнство» в науковому обігу пояснюється тим, що його послідовники оголосили вчення Православної церкви авторитарним, виступили за сповідання віри «в дусі й істині», «духовне» тлумачення Святого Письма. Як не дивно, але й самі старообрядці, а не лише Православна церква, називали послідовників нового вчення «Розкольниками».

Самі себе христовіри називали «людьми божими». Сектантські пророки, які стверджували, що в них втілюється Ісус Христос, керували так званими «кораблями» – суднами духовного спасіння, які ведуть Дух Святий і кормчий Ісус Христос нечистими водами світу. Віруючі відмовлялись від м'яса, алкоголю, тютюну, злослів'я і статевого життя. Чоловіки і жінки збиралися окремо, одягались у все біле, тому що сказано: «Перемагаючий облачиться у білі одежі» (Откр., 3:5). Співали духовні вірші, плескали в долоні, вимотували себе гарячковими рухами, допоки з них не починав литися піт (віруючі це називали «духовною лазнею»), очищуючись тим самим від гріха і ставати білими, «як голуби» [3, Арк.6].

Приблизно з середини XVIII ст. частина христовірів зробили несподівані висновки із логіки самозречення і довели статево отримання до елементарного каліцтва. Цим подвигом, як пояснював, відомий у свій час, скопєць Латишев, вони «досягали перемогу над природою». «Страх перед вічними муками в геєні змушує принести себе в жертву повністю» [5, Арк. 48]. На думку скопців, щоб переродитися, необхідно «зламати природу», тобто піддати себе кастрації.

Очевидно, що цю жажливу операцію скопці запозичили із скотарства. Плоть і кров були для них звичною справою. Але звідки з'явилася думка застосувати це до самих себе? Прямої відповіді немає. Ми не знаємо інших общин, які б вважали себе християнами і будували своє життя, навколо схожого ритуалу. У різноманітних культурах, включаючи Стародавню Візантію, і за духовними, і за мирськими причинами існували євнухи, але цей приклад не міг виявити безпосередній вплив на російських селян XVIII ст. До більш близьких їй культурних реалій можна віднести обрізання у мусульман і іудеїв. Знаючи, що Христос був іудеєм і пройшов обряд обрізання, скопці стверджували, що насправді він пройшов обряд кастрації і навіть іноді називали кастрацію обрізанням» [6, Арк. 7]. Однак в іудаїзмі обрізання символізувало знак зв'язку з Богом, а не духовну досконалість. Християнство, якому властиві не фізичні ознаки віри, а стежка аскези, заперечувало його.

Християнська аскеза включала дисципліну тіла і низку самообмежень, а також цнотливість. Однак в ранній період, в III і IV ст., деякі його послідовники обрали «радикальний метод», лишаючи себе здатності до дітонародження. Свій вибір вони виправдовували посиланням на Євангеліє від Матвія (19:12), де Христос як-будьто підтримує тих, хто заради духовної досконалості, «заради Царства Божого», стає скопцем» [4, Арк. 47]. Коли скопці заснували свою секту, найбільш освічені посилались на приклад Орігена, який жив у III ст. і, як вважають, сам себе оскопив. Однак цього не знали селяни, які першими зробили ритуальну кастрацію; більш того, це не відповідало православній доктрині. Церква засудила таке прочитання Євангелія від Матвія і засудила вчення Ориген, звинувативши його в дуалізмі.

В цьому сенсі знаковим є те, що у релігійному світогляді духовного християнства домінує протилежний дуалізму світогляд пантеїзм як уявлення про Бога і світ, людину в єдності, яка розумілася як розчинення природи в Бозі (містичний пантеїзм) або розчинення Бога в природі (натуралістичний пантеїзм). При цьому в основі цих різновидів пантеїзму лежала ідея цінності і обожнення людини.

Христовіри і скопці обожнювали лідерів своїх общин, вважали чоловіків христами, а жінок богородицями. Ім'я Бога використовувалося лише як знак соціального статусу, умовного позначення перехідного лідерства всередині общини. Духоборці ж уявляли Христа як просту

людину в якій з особливою силою втілений Божественний дух і розум. Вони обожнювали керівників своєї общини і вважали, що в них перебуває душа Христа. Між цими двома поняттями «Христос у нашому лідері» і «душа Христа в нашому лідері» ми невбачаємо істотної різниці. Таким чином і христовіри, і скопці, й духобори поєднували віру в свою божественність з божественністю свого лідера.

Молокани ж стояли осторонь доктрини обожнення лідера. Для них Христос-Син Божий. Ім незрозумілий пантеїзм христовірів і духоборів. Віросповідні основи молокан фактично є християнським теїзмом.

Російський селянин Данило Филипович, який втратив віру у православ'я, не знайшов її у старообрядництві, врешті-решт оголосив себе Богом, в якого вселився сам Саваоф. Створив основи віровчення, відповідно до якого Христос постійно перевтілюється з однієї людини в іншу, а разом з ним – Богородиця і апостоли. Ми вважаємо, що й сам засновник не дуже усвідомлював той факт, що його віра назавжди змусить мільйони людей зректись православної віри. Филипович побачив те, чого не помічали його попередники (пожидовлені, стригольники, Башкін і Косой) і більшість сучасників – побачив не випадкове або довільне відхилення від ідеалу святості, яке зрештою могло бути й поправним, а крайню розбіжність, радикальну подвійність і гострий розкол між справжнім і уявним буттям кожного православного. Основною тезою духовного християнства стала теза: «Святому духу вірте». Таке «духовне розуміння віри призводить до відмови від зовнішньої обрядовості, але при цьому христовіри, скопці й молокани формально визнавали Православну церкву. Суворий аскетизм для багатьох стає релігійним принципом.

На перший погляд, теза «Святому Духу вірте» є однаковою для всіх духовних християн. В одному з духоборських псалмів говориться: «Духовним мечем воюємо, Богу духом служимо». Насправді засновник духоборства Силуян Колесников одразу відмежувався від містицизму христовірів і скопців тим, що в основу віровчення доклав ідеї людського розуму, які освітлюються Божественним світлом і, як раціоналіст, поставив людський розум головним і єдиним судією релігійних і не лише питань. Духобори відразу відмовились від екстатичних, радінь, під час яких у віруючих виникала віра в реальне, відчутне спілкування з Духом Святим, ототожнювались екстатичні переживання з діями Духа Святого.

Усі течії духовного християнства тією чи іншою мірою прагнуло до рівності і соціальної справедливості, й лише духобори намагалися втілити свій соціальний ідеал на практиці, що суттєво відрізняє їх від христовірів, скопців і молокан. В основі всього сущого навчали керівники духоборства, лежить боротьба «світла» з «п'ятою»? Себе вони вважали синами світла й вірили в те, що саме їм судилося потрапити у царство Боже, де буде торжествувати справедливість і рівність усіх людей. Саме ідеї справедливості і соціальної рівності, тобто егалітарні риси християнства,

стають домінантою віросповідних основ духоборів. Утопічність соціальних прагнень духоборів виявилася досить швидко. Цьому сприяла не лише майнова нерівність, а й структура общини: теократичний устрій з авторитарним правлінням давав можливість «апостолам» й їхнім близьким родичам безболісно забирати у свою власність спільне багатство.

Релігійні об'єднання духовного християнства уявлялись їхнім учасникам майже копією Царства Божого, втіленням свободи, рівності, братерства. Але суперечності всередині самих общин, вплив причин соціально-економічного і політичного характеру призвели до істотних трансформацій їхніх віросповідних основ уже в середині XIX ст. Осторонь цього процесу стояло лише духоборство. Копилов дав поштовх для трансформації христовщини не дуже помітною, але дуже істотною тезою про те, що дух Христа вселяється не в кожного віруючого, а персоніфікується лише в обраних людях. Інститут релігійного керівництва був ним задуманий як такий, що постійно відновлюється шляхом спадкової влади. Саме ця реформа віросповідних основ поклала початок розпаду христовів на течії й толки, трансформації віровчення і поступового зникнення з історичної арени.

Найменш підвладним змінам виявилось скопечтво. Уже на початок XIX ст. скопці представляли собою практично завершену організацію. І все ж виникнення «духовного скопечтва» було не лише реакцією на бузувірський обряд кастрації, а й характеризувалося незначними змінами у віровченні. Общини христовів і скопців називали себе кораблями. Відокремлено жили Старий і Новий Ізраїль, духобори створювали комуні, окремо проживали молокани. Це було властиво всім сектам духовного християнства. Ми не можемо говорити про життєздатність таких утворень. Ми можемо говорити про їх еволюцію і трансформацію. Вважаємо, що на початок XX ст. релігійні об'єднання духовного християнства перебували в розладі й соціальній непевності. Жодна із сект не зберегла релігійної єдності. Кожна (крім духоборства) поділилася на більшу або меншу кількість течій і толків, які ворогували між собою не менше, ніж ворогували між собою христовіство, скопечтво, молоканство, духоборство. Ми не можемо з упевненістю говорити навіть і про єдність общин, які становили ту чи іншу течію духовного християнства.

Соціальна і культурна роль духовного християнства визначалася тим, що доктрина і практика сект представляли собою спробу створення альтернативного порядку у суспільстві. Як альтернатива існуючому ладу, секти могли виступати проти власності й заперечували всі відмінності між людьми – майнові, соціальні й навіть статеві. Важливою рисою переважної більшості сект духовного християнства було заперечення інституту сім'ї, яке могло виявитися в діаметрально протилежних формах повної безшлюбності або свободи сексуальних стосунків. Як спроба відтворення порядку, секти копіювали ті ж самі інститути і цінності, що лежали в

основи суспільства, яке вони заперечували. Саме цей фактор, на нашу думку, став головною причиною поступової трансформації й занепаду релігійних утворень духовного християнства.

Варто відзначити, що історія формування духовного християнства супроводжувалася послідовним посиленням репресій проти нього. Успіхи сект нового тилу відповідно загострювали їхні відносини з владою. Діяльність значної кількості сект була заборонена законом, що також сприяло зменшенню кількості їхніх учасників.

Певну роль у зменшенні реального впливу сект духовного християнства відіграла змушена еміграція найбільш активних общин: духоборів, новоізраїлітян, частини молоканства. Дрібні секти духовного християнства швидше трансформували своє вчення, поглинались іншими або ж зовсім зникали.

Духовне християнство у своєму розвитку пройшло декілька етапів: географічне розповсюдження; формування та поповнення їхнього складу при збереженні традиційних рис внутрішнього устрою; становлення релігійних об'єднань; здійснення культової та позакультової діяльності.

Звичайно, ми не можемо говорити про масштабність діяльності релігійних об'єднань, які належать духовному християнству. Духовне християнство, яке виникає як одна із спроб народного богослів'я в умовах кризи Православної церкви, до деякої міри впорались із своїм історичним завданням, а тому соціальна загостреність їхньої догматики поступово трансформує у Сферу збереження морально-етичних і культурних традицій.

Залишки містичних об'єднань продовжували існувати і в 30-ті роки ХХ ст. Останні судові процеси над скопцями відбувалися саме у цей період, тоді як христовіри в основному були відомі лише за етнографічними опитуваннями.

Успішно продовжували діяти лише молоканські громади, але у порівнянні з громадами протестантського спрямування їх було дуже мало та й кількість членів громад у них була дуже незначною.

Занепад духовного християнства багато в чому зумовився їх поглинанням общинами протестантського напрямку, зокрема баптизмом. На кінець ХІХ ст. баптизм, як одна із світових церков, володів великим досвідом місіонерської діяльності, професійними кадрами місіонерів і організаторів, обширною літературою, значними фінансовими засобами і, врешті решт, могутньою міжнародною організацією. Ось чому баптизм у Російській імперії мав успіх серед послідовників духовного християнства, особливо молоканства.

Досвід духовного християнства виявився дуже тернистим і суперечливим. Із заперечення авторитету Православної церкви випливало щось більш значне, ніж утвердження себе як єдиної альтернативи церкви. Проголошена теза «Святому Духу вірте» викликала до життя

різноманітність дімок і вірувань, стала поштовхом для створення морально-етичних систем, соціальних програм і практик, зрештою – давала людям внутрішню свободу. Але в цілому сприйняття ідеї духовним християнством не відрізнялось від її здійснення, ідеальний символ ставав просто знаком, утопія здійснювалась як імператив, метафора – як реальність.

Джерела та література

1. Буткевич Т.И. Обзор русских сект и их толков. 2-е изд. Пг.:Тузов, 1915. – 615 с.
2. Вознесенский А.В. Старообрядческие издания XVIII-XIX вв. Введение в изучение. СПб., 1996. – 131-134 с.
3. Латышев Н.П. Продолжая начатое мною описание /4 января 1915 года // Государственный музей истории религии г. Санкт-Петербурга. Ф.2. – Оп.5. – Спр.264. – Арк. 6.
4. Латышев Н.П. Продолжение. – Арк. 47.
5. Латышев Н.П. Продолжение. – Арк. 48.
6. Латышев Н.П. Продолжение /26 декабря 1915 года/ //ГМИР. Ф.2. – Оп.5. – Спр.265. – Арк.7.
7. Материалы для истории раскола за первое время его существования. – М., 1885. – Т.7. 46 с.

УДК 929.7 (477)

Л.М. Казначеева

ВОЛИНСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ЗІБРАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ

Статтю присвячено актуальній проблемі сучасної вітчизняної історіографії – вивченню діяльності Волинського дворянського зібрання як основної станової корпоративної інституції Волинської губернії.

Ключові слова: Волинське дворянське зібрання, станові корпоративні інституції, історіографія, історичні дослідження.

Стаття посвячена актуальній проблемі сучасної української історіографії – вивченню діяльності Волинського дворянського зібрання як основної станової корпоративної інституції Волинської губернії.

Ключевые слова: Волинское дворянское собрание, сословные корпоративные органы, историография, исторические исследования.

The article is devoted the issue of the day of modern historiography – study of activity of Volyn nobility assembly – basic institutions of corporate Volyn province.

Key words: Volyn nobility assembly, class corporate institutes, historiography, historical researches.

Постановка та актуальність проблеми. Вивчення історії корпоративної організації правобережних губерній загалом та Волинської зокрема не може похвалитися ґрунтовним доробком дослідження цієї

З М І С Т

NOTA BENE

С.С. Троян «ЗМІНА ПАРАДИГМ» У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ОРІЄНТАЛІЗМ І ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС	3
В.В. Долід ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ»	20

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Р.М. Шеретюк СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-УНІАТСЬКОЇ ЦЕРКВИ НАПЕРЕДОДНІ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	29
О.П. Прищепя БІБЛІОТЕКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОШИРЕННІ КНИЖОК В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПОВІТОВИХ МІСТ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ КНИЖКОВИЙ РЕПЕРТУАР (XIX – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	40
О.М. Приймак СОЦІАЛЬНІ ПОРТРЕТИ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ	54
В.А. Добровичинська ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ: ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ НАДІЇ ШУЛЬГИНОЇ-ІЩУК (1888–1979 рр.)	64
С.П. Журавльова ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ СХОДУ В 20-Х РОКАХ ХХ СТ.	75
Л.Л. Бабенко СПЕЦОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ ПО ЛІКВІДАЦІЇ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ПІДПІЛЛЯ У 1930-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ	85
С.О. Білан КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У 30-Х РР. ХХ СТ.	97
О. Ночовний РОЛЬ ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР	106
Л.І. Бородинська СОЦІАЛЬНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТІВ-УКРАЇНЦІВ У СЕРЕДОВИЩІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У 40 РОКАХ ХХ СТ.	122
Т.О. Карпукхіна ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ З ПОЛЬЩІ (1944-1946 рр.)	131
Л.В. Заглинська, Т.В. Гоголь ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В 90-ТІ РОКИ ХХ СТ.	139

К. Круглик
РЕЛІГІЙНІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ СВИТОГЛЯДНИХ
ПРІОРИТЕТІВ ПРАВОСЛАВНИХ ВІРУЮЧИХ 149

ІСТОРИКО-КРАСЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

О.В. Білявцева
СВЯТО-ТРОЇЦЬКИЙ МЕЖИРИЦЬКИЙ ТА СВЯТО-УСПЕНСЬКИЙ
ГОЩАНСЬКИЙ ЧОЛОВІЧИ МОНАСТИРІ У КОНТЕКСТІ
ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ РІВНЕНЩИНИ160

О.П. Шмид
ПОЛЯКИ НА ВОЛИНІ: ПОМІЩИЦЬКО-СЕЛЯНСЬКА
КОЛОНІЗАЦІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.169

Я.П. Цецик
РОЛЬ МОНАРХІЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР У ПОСИЛЕННІ
НАПРУГИ В СФЕРІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ186

В.Р. Бернацький
СЕКТАНСЬКИЙ РУХ НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНІ
У 1920-Х РР.: СФЕРИ ВПЛИВУ І ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ 195

Р.П. Давидюк
ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ У 20-Х РР. ХХ СТ. 203

А.А. Вавринюк
OSADNICSTWO WOJSKOWE I JEDNOSTKI WOJSKA POLSKIEGO
NA WOŁYŃNI W LATACH 1920 – 1939 213

К.І.Якуніна
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕКТАНСЬКОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ ТА ЖИТОМИРЩИНІ У 1940–1970-Х РР. 226

К.П. Абрамчук
ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НАБОРУ
ТА ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ РОБІТНИКІВ
З ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1941 – 1945 РР.) 234

Р. Михальчук
АНТИСЕМІТИЗМ ЛЕГАЛЬНОЇ ПРЕСИ РІВНЕНЩИНИ
(1941-1943 РР.): ЄВРЕЇ У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ 241

В.Р. Данильчук
ОСТАРБАЙТЕРИ ЯК ОБ’ЄКТ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ252

І.І. Булига
ПРОТЕСТАНТСЬКІ КОНФЕСІЇ І ДЕРЖАВНА ВЛАДА
НА ВОЛИНІ (1944-1945 РР.)260

М. Романюк
БОРОТЬБА ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ПІДПІЛЛЯ
ОУН ТА ВІДДІЛІВ УПА ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ (1944-1946) 268

Т. Ісічук
ЗАГАЛЬНІ РИСИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОТЕСТАНТИЗМУ
НА РІВНЕНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40–50 РОКІВ ХХ СТ.) 286

Оксана Ворон, Олена Ворон ХРИСТИАНСЬКІ КОНФЕСІЇ НА РІВНЕНЩИНІ У 50-70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	295
Л.М. Ларькіна ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЇ СПРІЯННЯ НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	310
С.В. Виткалов З ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ	320
Б.А. Прищепа ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.	327

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Т.М. Кузьма ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В КОНТЕКСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.	345
Р.М. Постолювський ІНСТИТУТИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ І ПОЛІТИЧНИХ ВИБОРІВ ЯК ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ЧЕСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (ДР. ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)	352
Л.І. Валюх ПОЗИЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО УРЯДУ ГЛАДСТОНА ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ У СХІДНІЙ АФРИЦІ (1884 – 1885 РР.)	358
З.В. Священко ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СЕЛЯНАМИ У ПРОЕКТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	367
О.А. Бундак РЕАНІМАЦІЯ ЧИ СТВОРЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ В 1917 РОЦІ	376
Г.Я. Невинна «НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ФІНЛЯНДІЇ В 30-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ.....	385
Т.М. Самсонюк ПОЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ПЕРШОГО ЕТАПУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1938-1941 РР.)	391
О.В. Каплюк ЧЕСЬКИЙ ТА СЛОВАЦЬКИЙ ЛЕГІОН У СКЛАДІ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО	402
В.Ю. Лесняк ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРТЕСІВ У СИСТЕМІ ВЛАДИ ФРАНКІСТСЬКОЇ ІСПАНІЇ (1939-1975)	410

И.И. Маслова	
УРОКИ «ВОСТОЧНОГО ПОХОДА» ГИТЛЕРА В ОЦЕНКАХ ИДЕОЛОГОВ НАЦИЗМА И ГЕНЕРАЛОВ ВЕРМАХТА	423
Т. Пилипович	
УКРАЇНЦІ-ВОЯКИ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА (2-ГО ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ) В БИТВІ ПІД МОНТЕ-КАССІНО	437
В.І. Дубей	
ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА КООРДИНАЦІЮ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В ЄВРОПІ	447
І.О. Десятничук	
ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ 60-Х РР. ХХ СТ.: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	454
І. Філіпчук	
«ПРАЗЬКА ВЕСНА» ЙОСИФА СМРКОВСЬКОГО	466
А.В. Слесаренко	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ПАРАЛЕЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ» В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ)	472
О.І. Санжаревський	
ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА НАТО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ	481
Marek Motyka	
ZMIANY KULTUROWE WOBEC SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH W POLSCE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU	488

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

С.Н. Грипич	
ТАЄМНИЦІ БІБЛІОТЕКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	505
Л.М. Шугасва	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ХРИСТІЯНСТВА ЯК СКЛАДНОЇ КОНФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРАВОСЛАВНОГО КОРЕНЯ	512
Л.М. Казначєєва	
ВОЛИНСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ЗІБРАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ	519
П.О.Савчук	
ВСЕСВІТНЯ І ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	529
М.Б. Шатрова	
ІСТОРІОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)	538
Н.В. Плюта	
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА У ФРАНЦІЇ З ПИТАНЬ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АФРИЦІ КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	548

Mirosław A. Michalski ROLA RELIGII W KSZTAŁTOWANIU OSOBOWOŚCI – CHARAKTERU W MYŚLI PEDAGOGICZNEJ WITOLDA RUBCZYŃSKIEGO	568
О.П. Постельжук УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ УГODOBСЬКИХ ПАРТІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ	577
В. Гарматны ГІСТАРЫЯГРАФІЯ АГРАРНАЙ ПАЛІТЫКІ ПОЛЬСЬКІХ УЛАД НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ ў 1921-1939 гг.	594
Л. Трачук ЕВОЛЮЦІЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ІНФОРМУВАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	608
Т.І. Гуменюк ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР ПРОТЯГОМ 1944 – 1985 РР.: ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ	622
В.В. Надольська ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ В ПОСТРАДІАНСЬКИХ КРАЇНАХ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ	632
А.М. Киридон ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ	640
С. Баханова ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ	655
М.І. Ярмоленко СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	667
РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
Р.П. Давидюк УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І ПОЛІТИКА ПРОМЕТЕЇЗМУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (Рец.: Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 360 с.)	674
С.С. Троян ПРОЕКТИ НАЦІОТВОРЕННЯ В КОМПАРАТИВНОМУ ІСТОРІЧНОМУ ДИСКУРСІ (Рец.: Земський Ю. С. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини ХІХ століття / Юрій Сергійович Земський. – Хмельницький, 2011. – 350 с.)	677
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	680
ЗМІСТ	684

Наукове видання

**Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету

Збірник наукових праць

Випуск 23

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С.Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.

Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 21. 06. 2012 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman». Наклад 100.

Обліково-видавничих аркушів 30,00.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії

ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2012. –
Випуск 23. – 688 с.